

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

امنیت بوم‌شناختی

تحلیل ماه: امنیت بوم‌شناختی

بررسی و نظارت: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران -

معاونت پژوهشی

مؤلف: بهزاد احمدی لفورکی

تاریخ انتشار: 91/8/3

تلفن و دورنگار: 7 - 88756205

صندوق پستی: 3849 - 15875

نشانی اینترنت: www.tisri.org

کلیه حقوق مادی و معنوی این گزارش متعلق به مؤسسه تهران است. تکثیر، انتشار و یا واگذاری آن به دیگران به هرصورت و بدون اجازه کتبی این مؤسسه مجاز نمی‌باشد.

امنیت بوم‌شناختی¹

1. تعریف

«امنیت بوم‌شناختی» سابقه مطالعاتی چندانی ندارد و مفهومی نسبتاً نو و تازه به حساب می‌آید که در سطح بین‌المللی تعریفی مورد قبول همگان از آن ارائه نشده است. سابقه طرح این عبارت به دهه 1970 بازمی‌گردد و در ادبیات آن زمان هر دو بلوک شرق و غرب ادعای طرح و پرداختن به آن در سطح بین‌المللی را دارند. «امنیت بوم‌شناختی» به خاطر نزدیکی بسیار به «امنیت زیست‌محیطی»² دارای اشتراکات فراوان موضوعی با آن است و عبارت دوم یعنی امنیت زیست‌محیطی از رواج بیشتری برخوردار می‌باشد. از دیگر کلیدواژه‌های نزدیک و حتی گاه مشترک با «امنیت بوم‌شناختی»، «امنیت طبیعی»³ است که تمایزات بین آنها به خوبی تبیین نشده و هم‌پوشانی‌های موضوعی فراوانی با یکدیگر دارند.

در حال حاضر دو تعریف موسع و مضیق از «امنیت بوم‌شناختی» وجود دارد. در تعریف موسع، «امنیت بوم‌شناختی» وضعیتی است که در آن زندگی، سلامت، حقوق اولیه، تضمین زندگی، منابع ضروری، نظام‌های اجتماعی و توانایی انسان برای تطبیق با تغییرات زیست‌محیطی در معرض تهدید نباشد. در این تعریف، امنیت بوم‌شناختی شامل امنیت طبیعی، اقتصادی و بوم‌شناختی اجتماعی می‌گردد. در تعریف مضیق از «امنیت بوم‌شناختی»، مراد از این نوع امنیت، امنیت طبیعت و سیستم‌های زیست‌محیطی شبه‌طبیعی از منظر سلامت و انسجام آنهاست. امنیت بوم‌شناختی، بر

1. Ecological Security
2. Environmental Security
3. Natural Security

روی کنش - واکنش‌های بین توسعه اقتصادی و محیط بوم‌شناختی، بر روی وجود یک اکوسیستم سالم، بر روی بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و در نهایت بر روی تعادل و هماهنگی بین انسان و طبیعت متمرکز است و این حوزه‌ها را پوشش می‌دهد. همان‌طور که گفته شد، مفهوم امنیت بوم‌شناختی از جدیدترین پدیده‌های سیاست بین‌المللی است و در سال‌های اخیر در گزارش‌های برنامه محیط زیست سازمان ملل (UNEP) انعکاس یافته است.

2. پیشینه

در سال 1972 پژوهشگران دانشگاه MIT آمریکا کتابی را با نام «محدودیت‌های رشد»¹ را منتشر کردند. در این کتاب هشدار داده شده بود که «اگر روندهای رشد فعلی دنیا در جمعیت، صنعتی شدن، آلوده‌سازی، تولید غذا و کاهش منابع تغییری نکند، در یک قرن بعد دنیا با محدودیت‌های جدی در زمینه رشد مواجه می‌گردد». نگرانی‌های فزاینده مطرح شده در این کتاب در زمینه مسائل درازمدت جمعیت‌شناختی، زیست محیطی و منابع و بروز اولین بحران انرژی در اواسط دهه 1970، جیمی کارتر رئیس‌جمهور وقت آمریکا را بر آن داشت تا با صدور یک دستورالعمل اجرایی، شورای کیفیت محیط زیستی و وزارت کشور را در مه 1977 موظف به تهیه گزارشی درباره تغییرات احتمالی در جمعیت، منابع طبیعی و محیط زیست دنیا تا پایان قرن بیستم نماید. این گزارش مفصل با نام «گزارش 2000 جهانی برای رئیس‌جمهور»² منتشر شد. در گزارش مذکور نتیجه‌گیری شده بود که اگر روندهای فعلی رشد ادامه پیدا کند، دنیا در سال 2000 دارای جمعیت بیشتر، آلودگی بیشتر، به لحاظ بوم‌شناختی دارای ثبات کمتر و آسیب‌پذیرتر در برابر ناآرامی و آشوب خواهد بود». این گزارش، واکنش جهانی شدیدی به همراه داشت و بحث

1. The Limits of Growth

2. The Global 2000 Report to the President

امنیت بوم‌شناختی را به‌شدت مطرح کرد.

به موازات این گزارش، برنامه محیط زیست سازمان ملل (UNEP) نیز در گزارش خود در سال 1987 به نگرانی‌های زیست‌محیطی دنیا اشاره کرد و از مواردی چون افزایش جهانی دما، افزایش سطح آب اقیانوس‌ها، تحلیل رفتن لایه اُزن، از بین رفتن فاجعه‌بار جنگل‌ها و مزارع، از بین رفتن سریع گونه‌های گیاهی و جانوری و رشد تعداد حوادث صنعتی به‌عنوان تهدیدات جرم‌شناختی جدی دنیا نام برد.

در همین دوران، مفهوم «امنیت بوم‌شناختی بین‌المللی»¹ هم رفته رفته جای خود را در سیاست بین‌المللی پیدا کرد. نظریه‌پردازان شوروی، اولین کسانی بودند که در آن سال‌ها به این مفهوم پرداختند. از نظر آنها امنیت بوم‌شناختی جزء سازنده نظام امنیت بین‌الملل بود. از این‌رو جمهوری سوسیالیستی اوکراین و چکسلواکی در سال 1987 قطعنامه‌ای را به چهل و دومین نشست مجمع عمومی سازمان ملل ارائه کردند که در آن با نام بردن از «امنیت بوم‌شناختی بین‌المللی» از جامعه جهانی خواسته شده بود تا در یک سطح مکلفی جدید یعنی سطح «امنیت بوم‌شناختی» به بررسی درباره حفاظت از محیط زیست بپردازد.

مفهوم «امنیت بوم‌شناختی» بعد از این قطعنامه در دستور کار بلوک شرق قرار گرفت و در 16 ژوئیه 1988، سازمان پیمان ورشو بیانیه‌ای را با نام «پیامدهای مسابقه تسلیحاتی برای محیط زیست و دیگر ابعاد امنیت بوم‌شناختی» صادر کرد. در این بیانیه، اعلام شد که مسابقه تسلیحاتی و دیگر آماده‌سازی‌های نظامی از مهم‌ترین و خطرناک‌ترین تهدیدات فراوری محیط زیست می‌باشند.

3. پویایی‌ها و مسائل

بعد از امراض مسری، جنگ، قحطی و انواع مختلف بلایای طبیعی، خطرات بوم‌شناختی، بزرگ‌ترین تهدید علیه بشریت به حساب می‌آیند. در این چهارچوب،

1. The International Ecological Security

امنیت بوم‌شناختی مبتنی بر حفظ چهار موازنه پویایی پیوسته به هم است:

1. موازنه بین جمعیت انسانی با بالاترین میزان مصرف و توانایی طبیعت برای تولید منابع و ارائه خدمات؛
2. موازنه بین جمعیت انسانی و میکرو ارگانیسم‌های بیماری‌زا؛
3. موازنه بین جمعیت انسانی و جمعیت حیوانی و گیاهی؛
4. موازنه بین خود جمعیت انسانی.

در این راستا، هرگونه به هم خوردن موازنه به واسطه تغییر رفتار انسان یا طبیعت باعث افزایش ناامنی یا عدم امنیت می‌شود. در این بین رشد جمعیت و افزایش مصرف توجه زیادی را به خود جلب کرده و اولین موردی به شمار می‌رود که موازنه بین انسان و طبیعت را از بین برده است.

از سوی دیگر پویایی‌های روابط بین‌المللی باعث ایجاد مفاهیمی در سیاست خارجی می‌شود که گاه در حکم بنیان آن قرار می‌گیرند و باعث تبیین تمام فعالیت‌های دولت‌ها می‌گردند. اینگونه مفاهیم را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: مفاهیم روند¹ نظیر جهانی‌سازی و مفاهیم شرایط². مفاهیم روند بیشتر برای رسیدن به اهداف تاکتیکی به کار می‌روند. اینگونه اهداف نیز در ازای هزینه دیگران به دست می‌آیند و ارتباطی به منفعت کل جامعه بین‌المللی پیدا نمی‌کنند؛ راه‌های رسیدن به آنها نیز طبعاً سیاسی است. اما مفاهیم شرایط نظیر امنیت یا نظم جهانی، از یک ماهیت استراتژیک دائمی سود می‌برند و کارکرد آنها نیز تضمین روابط باثبات بین ملل علیرغم تفاوت‌ها و اختلافات بین آنهاست. اینگونه مفاهیم مبتنی بر معیارهای پذیرفته شده از سوی اکثر اعضای جامعه بین‌المللی هستند. ابزار رسیدن به اهداف تعریف شده ذیل مفاهیم شرایط، بیشتر حقوقی است هرچند نیازمند ابزار سیاسی نیز می‌باشند.

مفهوم «امنیت بوم‌شناختی» هم دارای عناصر مفاهیم شرایط است. بنابراین

1. Process Concepts
2. Conditions Concepts

بیشتر یک مفهوم حقوقی - سیاسی است و تنها می‌توان به واسطه یک نظام بین‌المللی و مبانی حقوقی بین‌المللی، تحقق آن را ممکن ساخت. این مفهوم در قالب مذکور از اصولی سود می‌برد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

1. اصل برابری هویت امنیتی بوم‌شناختی: امنیت بوم‌شناختی یک کشور از کشور دیگر جدا نیست؛

2. اصل ممنوعیت تخریب و نابودسازی بوم‌شناختی؛

3. اصل مبادله منظم اطلاعات بوم‌شناختی در سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی و انجام ارزیابی‌های دقیق از کمک‌های ملی به حفظ تأمین امنیت بوم‌شناختی جهانی؛

4. اصل جلوگیری از تخریب‌های زیست‌محیطی فرامرزی؛

5. اصل همکاری بین‌المللی در وضعیت‌های وخیم بوم‌شناختی از جمله حوادث صنعتی؛

6. اصل مسئولیت بین‌المللی در قبال زیان‌های فراملی به محیط زیست؛

7. اصل برخورداری از یک بوم‌شناخت سالم و طبیعی.

چالش‌ها و مسائل فراروی امنیت بوم‌شناختی اغلب نوظهور بوده و پیش‌بینی آنها سخت است با این وجود از مهم‌ترین آنها می‌توان به مواردی چون موارد زیر اشاره کرد:¹

1. چالش‌های جمعیت‌شناختی؛

2. آب و غذا؛

3. آب اقیانوس‌ها؛

4. انرژی و گرم شدن زمین؛

5. از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری؛

6. جهانی شدن.

1. برای اطلاعات بیشتر در این باره به بولتن ویژه "درآمدی بر امنیت طبیعی" مراجعه شود.